

Η ΠΕΡΙΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΜΠΝ ΜΠΑΤΤΟΥΤΑ
ΑΝΑ ΤΗΝ ΜΙΚΡΑΝ ΑΣΙΑΝ
ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΚΩΝ
ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΑ' ΑΙΩΝΑ*

Ὁ ἐρευνῶν τὸ πρόβλημα τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν Τούρκων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν πολλὰς καὶ χρησίμους πληροφορίας θὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τὰς ταξιδιωτικὰς ἀναμνήσεις τοῦ μαροκινοῦ περιηγητοῦ Mohammed Abu Abdallah Ibn Battuta (1304 – 1368), ὅστις ἐπεσκέφθη τὰς τουρκικὰς ἡγεμονίας περὶ τὸ ἔτος 1333, δηλαδὴ καθ' ὃν χρόνον τὸ ἐκεῖθεν τοῦ Βοσπόρου τμήμα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας εἶχε συμπτυχθῆ εἰς στενόχωρον καὶ ἐπισηφαλῆ ζώνην ἐκτεινομένην ἀπὸ Χαλκηδόνος μέχρι Νικομηδείας, περιοχὴν ἣτις ἐκαλεῖτο τότε Μεσοθυνία. Νοτιοδυτικῶς τῆς Μεσοθυνίας, ὁ χεῖμαρρος τῶν ἐπιδρομῶν, ἀπορροφῶν τὰς ἀγροτικὰς μάζας καὶ ἀποδεκατίζων τοὺς ἀστικούς πληθυσμούς, εἶχε φθάσει εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἡ τουρκικὴ κυριαρχία ἐπὶ τῶν Στενῶν παρουσιάζετο πλέον ὡς πραγματικότης, διότι κατὰ τὴν μακρὰν βασιλείαν Ἀνδρονίκου τοῦ Β' (1282 – 1328) τὸ βυζαντινὸν ναυτικὸν εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ καὶ οἱ παραθαλάσσιοι τοῦρκοι ἠγέται προσέβαλλον ἀκωλύτως τὰς νήσους καὶ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἀπὸ τὴν Βιθυνίαν ὁ Ὅρχαν με ἴσην εὐκολίαν ἐνήργει αἰφνιδισμούς εἰς τὰ ἀνατολικά περὶχωρα τῆς Βασιλευούσης.

Ταῦτα μανθάνομεν ἀπὸ τοὺς συγχρόνους βυζαντινοὺς συγγραφεῖς Νικηφόρον Γρηγοροῦν καὶ Ἰωάννην Καντακουζηνόν, ἀπὸ διάφορα πατριαρχικὰ ἔγγραφα καὶ ἀπὸ ἐκθέσεις Λατίνων τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὰς κυβερνήσεις των. Αἱ σχετικαὶ εἰδήσεις, ἑλλιπῶς καὶ σποραδικῶς παρεχόμεναι, εἶναι ἐν τούτοις ἱκαναὶ ἐν τῷ συνόλῳ των νὰ διαφωτίσουν τὰς σχέσεις τῶν τουρκικῶν κρατῶν μετὰ τῶν βασιλείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Περὶ τῶν κρατῶν ὅμως τούτων καὶ περὶ τῶν μικρασιατικῶν πληθυσμῶν, οἵτινες ὑπέκλυψαν εἰς τοὺς Τούρκους ἀλλὰ κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσάν των, αἱ ὑπάρχουσαι πληροφορίες εἶναι πενιχρότεραι, εἰς πολλὰς δὲ

---

* Ἡ παρῶσα μελέτη ἐγράφη μετὰ τὴν γενναιόδωρον ἐνίσχυσιν τοῦ American Council of Learned Societies, πρὸς τὸ ὅποιον ἐκφράζω θερμότηας εὐχαριστίας, Γ.Α.Γ.

περιοχὰς καὶ περιόδους ἔλλειπον τελείως. Διὰ τοῦτο πᾶσα περιήγησις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν ἀποκτᾷ ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον, τὸ δὲ ἔργον τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα καὶ ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμενον εἶναι μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του. Ἡ ἀξία του ὅμως, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, μειοῦται σημαντικῶς ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως συνοχῆς εἰς τὴν διὰ ξένης χειρὸς καὶ πολλὰ ἔτη ἀργότερον γραφεῖσαν ἀφήγησιν.

Ὁ Ἱμπν Μπαττούτα, ἢ μᾶλλον ὁ καταγράψας τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ Μωάμεθ Ἱμπν Τζουζαγῆ, πραγματεύεται τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τρεῖς χωριστοὺς τομεῖς, χωρὶς νὰ μνημονεύῃ τὸν τρόπον ἢ τὸν χρόνον τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὸν ἓνα τομέα εἰς τὸν ἄλλον. Συγκεκριμένως, ὁ μαροκηνὸς περιηγητὴς ταξιδεῦει πρῶτον εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν τμήμα τῆς χερσονήσου μὲ γενικὴν κατεύθυνσιν πρὸς δυσμὰς, εἶτα εἰς τὸ κεντρικόν καὶ ἀνατολικόν, καὶ τέλος εἰς τὸ βορειοδυτικόν. Τὸ περίεργον τοῦτο δρομολόγιον πιθανὸν νὰ ὀφείλεται εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα, ὅστις, νέος τότε ὢν καὶ ἀκάματος, παρῆγε πολλάκις τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐκινεῖτο ἀπὸ χώρας εἰς χώραν εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, οὐδὲν ἄλλο ζητῶν πλὴν τῆς ἐλευθερίας νὰ περιπλανᾶται καὶ ν' ἀπολαμβάνῃ τὴν φιλοξενίαν καὶ τὴν γενναιοδωρίαν τῶν μουσουλμάνων ἡγεμόνων. Τί ὅμως ἐξηγεῖ τὴν σιωπὴν του ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ταξίδιον ἀπὸ τῆς Ἰωνίας, ἐνθα ὁ τελευταῖος ἀναφερόμενος σταθμὸς του ἦσαν τὰ Μύλασα, μέχρι τοῦ Ἰκονίου, τετρακόσια περίπου χιλιόμετρα πρὸς ἀνατολάς; Καὶ ἔτι αἰνιγματικώτερον, πῶς μεταφέρεται ἀπὸ τὴν Θεοδοσιούπολιν (Ἐρζερούμ) μέχρι τοῦ Πυργίου (Μπιργκί), χίλια διακόσια χιλιόμετρα πρὸς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν, ἐνθα εἶναι ἡ ἀφετηρία τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς Ἰωνικῆς αὐτοῦ περιηγήσεως; Δὲν εἶναι βεβαίως ἀπίθανον νὰ ἤλλαξε πορείαν πρὸς δυσμὰς καί, ἀκολουθῶν τὴν αὐτὴν ὁδὸν μέχρις Ἰκονίου, νὰ ἔφθασεν εἰς τὸ Πυργίον χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ τι τὸ ἄξιον μνείας. Μὴ λησμονῶμεν δὲ ὅτι ὑπηγόρευσε τὰ ἀπομνημονεύματά του περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου του καὶ ἦτο ἐπόμενον νὰ μὴν ἐνεθυμεῖτο πάντα ὅσα εἶδεν ἢ ἔπραξε. Σύγχυσις παρουσιάζεται καὶ εἰς ἄλλα κεφάλαια τοῦ ἔργου του, συνδυαζομένη δὲ μὲ τὸν ἀφελῆ καὶ εὐεπηρεάστον χαρακτῆρα αὐτοῦ, οὐχὶ σπανίως ἐνθυμίζει τὰς ταξιδιωτικὰς μυθιστορίας, αἵτινες ἦσαν προσφιλὲς ἀνάγνωσμα κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Τὰ ἐλαττώματα ὅμως τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα δὲν εἶναι ἱκανὰ νὰ ἀναιρέσουν τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῆς Περιηγήσεώς του, διότι τὰ μὲν κενὰ ἐνκόλως δύνανται ν' ἀποδοθῶν ἐφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Ἱμπν Τζουζαγῆ νὰ συμπτύξῃ τὴν ἀπέραντον ὕλην τῶν ἀπομνημονευμάτων («νὰ ἐνώσῃ τὰ τεμάχια τῆς ὑπαγορεύσεως εἰς ἓν βιβλίον», ὅπως ὁ ἴδιος λέγει ἐν τῷ Προλόγῳ), ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀγνοίαν του ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς χώρας, τὰς ὁποίας διήνυσεν ὁ Ἱμπν Μπαττούτα. Ἐνδέχεται, προσέτι, καὶ τὸ χειρόγραφον νὰ ἐταράχθῃ ὑπὸ τῶν ἀντιγραφῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν περισσότερον τοῦ Ἱμπν Τζουζαγῆ εἰδήμονες τῆς γεωγραφίας. Λάθη ἐπίσης παρεῖσεφθησαν,

διότι ὁ μαροκηνὸς περιηγητὴς δὲν ἐγνώριζε τὴν τουρκικὴν ἢ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, σπανιώτατα δὲ συνήντα Μικρασιάτην ὁμιλοῦντα τὴν ἀραβικὴν. Κατὰ ταῦτα, αἱ ἀνακρίβειαι, ἐν σχέσει πρὸς παλαιότερα ἱστορικὰ γεγονότα, εἶναι φυσικὴ συνέπεια τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον συνέλεξε τὰς πληροφορίες του ὅσον καὶ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον διεσώθη τὸ ἔργον του. Σημειωθῆτω δὲ ὅτι, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ ἔργου, αἱ ἱστορικαὶ ἀνακρίβειαι δὲν εἶναι πολλαί. Ἡμεῖς δὲν θὰ καταφύγωμεν εἰς τὸν Ἰμπν Μπαττούτα, διὰ νὰ μάθωμεν τίς ἦτο ὁ κτίτωρ τῆς Ἀγίας Σοφίας ἢ τίνα οἱ Χριστιανοὶ προσεκύουν εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς Ἐφέσου, ἀλλὰ θὰ ζητήσωμεν νὰ διαφωτισθῶμεν περὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν τουρκικῶν ἡγεμονιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ χρονολογία τῆς ἐναρξέως τῆς μικρασιατικῆς περιοδείας τοῦ Ἰμπν Μπαττούτα δὲν δύναται μετ' ἀπολύτου ἀκριβείας νὰ καθορισθῇ. Καθ' ὁμολογίαν τοῦ ἰδίου, εὐθύς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀφηγήσεως, ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς γενετείρας του Ταγγέρης κατὰ τὸ ἔτος Ἐγείρας 725, ἦτοι τῷ 1325, ἄγων τότε ἡλικίαν εἴκοσι δύο σεληνιακῶν ἐνιαυτῶν, δηλαδὴ εἴκοσι ἑνὸς ἔτους. Περιεπλανήθη ἀνά τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, ἄγνωστον πόσους μῆνας, ἐπεσκέφθη τὴν Μέκκαν, ἀνῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν, περιηγήθη τὴν δυτικὴν Περσίαν καί, ἐπανακάμψας εἰς Μέκκαν, παρέμεινεν αὐτόθι ἔτη τρία. Μετὰ ταῦτα ἐπεσκέφθη τὴν Γεμένην, τὰς ἀφρικανικὰς πόλεις Μογκαδίτσιο καὶ Μομπαζα καὶ τὸ σουλτανᾶτον τοῦ Ὀμάν καὶ κατέληξε πάλιν εἰς τὴν Μέκκαν. Ἦτο τότε, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἰδίου, ἔτος Ἐγείρας 732 (1332), «ὅτε ὁ Μαλῆκ ἀν-Νασήρ, σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, ἤλθε νὰ προσκυνήσῃ διὰ τελευταίαν φορὰν».

Μετὰ τὸ προσκύνημα, ὁ ἀκούραστος περιηγητὴς διέσχισε τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν ἕρημον τῆς Αἰγύπτου, κατέπλευσε τὸν Νεῖλον καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Συρίαν. Ἐκεῖ, εἰς τὸν λιμένα τῆς Λαοδικείας (σημ. Λατάκιε), ἐπεβίβασθη πλοίου γενουατικοῦ, μὲ προορισμὸν τὴν Χώραν τῶν Ρωμαίων (Μπιλάδ ἀρ-Ρούμ), ὡς ἐκαλεῖτο ἡ Μικρὰ Ἀσία «διότι παλαιότερον ἦτο ἰδικὴ των», καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν Ἀλαῦαν (Ἀλαίγιε), κειμένην εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κόλπου τῆς Ἀτταλείας¹. Πρέπει λοιπὸν νὰ εὐρίσκητο εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ἔτους 1332². Τὸ 1333 ἀποκλείεται διὰ λόγους τοὺς ὁποίους θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

¹ Voyages d'Ibn Batoutah, ἔκδ. καὶ μετάφρ. C. Defrémery καὶ B. Sanguinetti, τόμ. II, Παρίσισι 1877, σ. 256.

² Σύγχυσιν δύναται ἴσως νὰ προξενήσῃ ἡ πληροφορία τοῦ Ἰμπν Μπαττούτα (Voyages, II, 427) ὅτι, καθ' ὃν χρόνον ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔζη ὁ «Τζιρτζις», ὅστις εἶχε παραιτηθῆ τοῦ θρόνου χάριν τοῦ «υἱοῦ του Τακφούρ» καὶ εἶχε γίνει μοναχός. Εἶναι προφανές ὅτι ὁ περιηγητὴς, στερούμενος καλοῦ διερηγῆως

Ἡ Ἀλάουα ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τῶν Σελτζούκων Ἀλαεδδίν Κάυ-Κομπάδ τοῦ Α΄, βασιλεύσαντος ἀπὸ τὸ 1219 μέχρι τοῦ 1237. Ἦκαψε κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔμπορεῖον τοῦ Σελτζουκικοῦ Κράτους τοῦ Ρούμ, γνωστὸν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην μὲ τὸ ὄνομα Candelore (παράγωγον ἴσως ἀπὸ τὰς λέξεις *Καλὸν Ὅρος*)¹. Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ Σελτζουκικοῦ Κράτους, ἡ Ἀλάουα περιῆλθεν εἰς τὸ ἔμιρᾶτον τοῦ Καραμάν, ὅπερ ἦτο τὸ μεγαλύτερον καὶ ἰσχυρότερον πολιτικὸν συγκρότημα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὡς ἄρχων τῆς πόλεως ἀναφέρεται ὁ υἱὸς τοῦ Καραμάν, Γιουσούφ μπέης. Τὸν Γιουσούφ μπέην τοῦτον, διαμένοντα δέκα μίλια ἔξω τῆς πόλεως εἰς τόπον παραθαλάσσιον, ἐπεσκέφθη ὁ Ἱμπν Μπαττούτα συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ τοπικοῦ καδῆ (δικαστοῦ). Ὁ περιηγητὴς ἀπήντησεν εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ Γιουσούφ μπέη περὶ τοῦ ταξιδίου του, χωρὶς ν' ἀφήσῃ ἀπαράτητον τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ μαλλιά τοῦ ἄρχοντος ἦσαν βαμμένα. Μετὰ τὴν συνέντευξιν, ὁ Γιουσούφ ἔστειλεν εἰς τὸν περιηγητὴν χρηματικὸν δῶρον.

Περὶ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως σημειώνει ὅτι ἦσαν εὐεידεῖς, κόσμιοι, ἐκλεκτικοὶ εἰς τὴν τροφήν των καὶ ἄκρως φιλόξενοι. Αἱ γυναῖκες των δὲν ἐκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ἀπολαμβάνουσαι μεγαλύτερας ἐλευθερίας παρὰ εἰς τὰς ἄλλας μουσουλμανικὰς χώρας, τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη. Αἱ γυναῖκες ἐξύμωνον ἀπαξ τῆς ἑβδομάδος, οἱ δὲ ἄνδρες των ἔφερον τὸν νέον ἄρτον εἰς τὸν ξένον καὶ γείτονά των ἐπικαλούμενοι τὰς προσευχὰς καὶ τὰς εὐλογίας του. Ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ἡ χώρα ἦτο δασώδης καὶ ὅτι ἐγένετο ἐξαγωγή ξυλείας εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Εἰς τὴν Ἀττάλειαν (Ἀντάλγια), ἣτις ἦτο ὁ ἐπόμενος σταθμὸς του, ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἐπρόσεξε διὰ πρώτην φορὰν τοὺς Μικρασιάτας Ἑλληνας². Κατόπιν, λέγει, εἰς ἰδιαιτέραν συνοικίαν τῆς πόλεως, περιβαλλομένην διὰ

εἰς τὴν ξένην καὶ πολυδαίδαλον Κωνσταντίνιγε ἀλ-άζάμ (Κωνσταντινούπολιν τὴν Μεγάλην), δὲν ἀντελήφθη ὀρθῶς τὰ πράγματα, ἴσως δὲ ἔπεσε θῦμα ἐμπαιγμοῦ. Διότι ὁ μὲν Ἀνδρόνικος ὁ Β΄, παραιτηθεὶς τῷ 1328 καὶ ὀνομασθεὶς Ἀντώνιος ὡς μοναχός, ἀπέθανε τὴν 13ην Φεβρουαρίου 1332 (Σ. Λάμπρου, Ἐνθυμήσεων συλλογὴ πῶτη, Νέος Ἑλληνομνήμων, VII (1910), 140), τὴν δὲ Κωνσταντινούπολιν ὁ περιηγητὴς ἐπεσκέφθη μετὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἀπὸ τὴν αὐτὴν τοῦ σουλτάνου τῆς Χρυσῆς Ὁρδῆς, Μωάμεθ Οὐζμπέκ Χάν. Ὁ ἴδιος ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ μηνὸς Ραμαζάν τοῦ 734 (κατὰ Μάϊον τοῦ 1334) εὐρίσχετο παρὰ τὸν Βόλγαν καὶ ἐξεκίνησε διὰ Κωνσταντινούπολιν τὴν 10ην τοῦ μηνὸς Σαβάλ, δηλαδὴ τὴν 14ην Ἰουνίου (Voyages, II, 397. Πρβλ. Εἰσαγωγήν, Voyages, I, σ. XI). Ἐκ τούτων συμπεραίνομεν ὅτι ὁ γέρον μοναχός, μετὰ τοῦ ὁποίου συνδιελέχθη πρὸ τῆς Ἀγίας Σοφίας, δὲν ἦτο ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ πρῶην αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ἄλλος τις ὀνόματι Γεώργιος (=Γξίτζης).

¹ W. Heyd, Histoire du commerce du Levant au moyen-âge, μετάφρ. F. Raynaud, Λειψία 1936, I, 547 σημ. 6, II, 356.

² Voyages, II, 259.

τείχους. Διὰ τείχους, ἐπίσης, περιεκλείοντο αἱ συνοικίαι τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἑβραίων, καθὼς καὶ ἡ κατοικία τοῦ ἄρχοντος καὶ τῶν οἰκείων του. Οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὸ ὑπόλοιπον τῆς πόλεως, ἐκλείδωνον τὰς πύλας τῶν συνοικιακῶν τειχῶν καθ' ἑκάστην νύκτα καὶ κατὰ τὴν θρησκευτικὴν συγκέντρωσιν τῆς Παρασκευῆς. Μέγα τεῖχος περιέβαλλε σύμπασαν τὴν πόλιν, παρέχον προστασίαν ἀπὸ τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς.

Ἡ Ἀττάλεια ἀναφέρεται ὡς πόλις μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος, μὲ ἀκμαῖον ἐμπόριον, ἰδίως ξηρῶν καρπῶν, διεξαγόμενον μετὰ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ διοικητὴς τῆς Ἀτταλείας Χιδῆρ μπέης ἐδέχθη τὸν περιηγητὴν ἀσθενῶν καὶ κληνῆρης· δὲν ἐλησμόνησεν ὅμως νὰ στείλῃ τὸ καθιερωμένον ἡγεμονικὸν δῶρον φιλοξενίας. Ἡ μεγαλυτέρα ἱκανοποίησις, τὴν ὅποιαν ἠσθάνθη ὁ περιηγητὴς εἰς τὴν Ἀττάλειαν, ἦτο ἡ πρώτη του ἐπαφὴ μὲ τὴν Ἀδελφότητα τῶν Νέων (Ἀχιγιὰτ ἄλ - φιγιάν), μέγα σωματεῖον μὲ ἐνδιαφέροντα ἐπαγγελματικά, μορφωτικά καὶ θρησκευτικά καὶ μὲ διακλαδώσεις καθ' ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν¹. Ἀπανταχοῦ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Ἀδελφότητα τῶν Νέων διεκρίνοντο διὰ τὸν θρησκευτικὸν ζῆλόν των καὶ τὴν ἀγάπην των πρὸς τοὺς ξένους Μωαμεθανούς.

Μετὰ τὴν Ἀττάλειαν, ὁ Ἱμν Μπαττούτα ἔφθασεν εἰς Μπουρδούρ (Πολυδώριον), μικρὰν πόλιν κειμένην περὶ τὰ ἑκατὸν χιλιόμετρα βορειοδυτικῶς², καὶ ἐκεῖθεν εἰς Σπάρτην καὶ Ἐγριδῆρ, παρὰ τὴν νοτίαν ὄχθην τῆς ὁμωνύμου λίμνης³. Στραφεὶς πάλιν πρὸς δυσμὰς, ἐσταμάτησεν εἰς τὸ Κούλ - χισάρ, ὄχυρὰν πολίχνην περιβαλλομένην ὑπὸ ἔλους. Ὁ διοικητὴς τοῦ Κούλ - χισάρ, ὅστις ἦτο ἀδελφὸς τοῦ ἄρχοντος τοῦ Ἐγριδῆρ, παρεχώρησεν εἰς τὸν περιηγητὴν ἔφιππον συνοδείαν μέχρι Λαοδικείας (Λαντίκ, σημ. Ντενιζλή), διότι «ἡ χώρα ὑφίστατο δεινὰ ὑπὸ ληστῶν καλουμένων Γιαρμιγιάν, οἵτινες κατεῖχον πόλιν ὀνομαζομένην Κιουτάχειαν». Πρόκειται περὶ ὀπαδῶν τοῦ Κέρμιαν (Γκερμιγιάν), τοῦ ἡγεμόνος τῆς Φρυγίας, ὅστις τουρκιστὶ μὲν ἔκαλεῖτο Γκερμιγιανλή Ἀλισούργλου Γιακούμπ, παρὰ δὲ τοῖς Βυζαντινοῖς ἦτο γνωστὸς ὑπὸ τὸ ἑλληνησμένον ὄνομα Καρμανὸς Ἀλισούργιος⁴. Κατ' αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ Β' ἔστειλε τὴν στρατιάν τῶν Καταλάνων μισθοφόρων, οἵτινες ἀνεχαίτισαν προσωρινῶς τὴν κατακτητικὴν δρμὴν του μεταξὺ

¹ Βλ. προχείρως Γ. Γεωργιάδου Ἀρνάκη, Οἱ πρῶτοι Ὀθωμανοί, Ἀθῆναι 1947, σ. 110 - 124, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

² Voyages, II, 266.

³ Αὐτόθι, σ. 267.

⁴ Παχυμέρουσ, Ἀνδρόνικος, Ε' 21 (σ. 421, ἔκδ. Βόννης). Γεηγορᾶς, Ζ' 1 (I, 214, ἔκδ. Βόννης). Πρβλ. I. Hakkı Uzuncarsilioglu, Anadolu Beylikleri, Ἄγκυρα 1937, σ. 9 - 10.

τῶν ἐτῶν 1303 καὶ 1305¹. Κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα φαίνεται ὅτι αἱ δυνάμεις τοῦ Κέρμιαν ἦσαν ἐξησθενημένοι καὶ τὰ ἐδάφη του εἶχον σοβαρῶς μειωθῆ, οἱ τέως ὑποτελεῖς εἰς αὐτὸν ἡγεμονίσκοι Καρασῆ, Σαρουχάν, καὶ Ἀϊδὶν εἶχον κερδίσει τὴν ἐλευθερίαν των, ἡ δὲ Λαοδίκεια μετὰ τῆς περιοχῆς τῆς διετελεῖ ἀνεξάρτητος ὑπὸ τὸν Ἰνάντις μπέν². Ὁ περιηγητὴς ἀναφέρει, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ἡ πόλις εἶχεν ἑπτὰ μωαμεθανικὰ τεμένη, πολλὰ ἐργαστήρια βαμβακερῶν ὑφασμάτων, καὶ πλείστους Ἑλληνας κατοίκους, διακρινομένους ἀπὸ τὸ ἰδιάζον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς (ὑψηλὸν κωνικὸν πῖλον χρώματος λευκοῦ ἢ ἐρυθροῦ). Αἱ Ἑλληνίδες ἠσχολοῦντο μετὰ τὴν ὑφαντουργίαν. Οἱ Ἀχῆ τῆς πόλεως, ὄντες περισσότεροι, ἦσαν διηρημένοι εἰς δύο παρατάξεις καὶ ἐφιλονίκησαν ζωηρῶς περὶ τοῦ τίς πρῶτον θὰ φιλοξενήσῃ τὸν μαροκηνὸν περιηγητήν. Ἡ διαφορὰ των ἐλύθη διὰ κλήρου. Ὁ πλοῦτος τῆς πόλεως, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐπέφερε καὶ χαλάρωσιν τινα τῶν ἡθῶν, τὴν ὁποίαν ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἀναφέρει ἐν παρόδῳ³.

² Ἀπὸ τὴν Λαοδίκειαν ὁ ἀκαταπόνητος ταξιδιώτης ἐξεκίνησε μὲ καρβαίνιον ἐνόπλων διὰ Τάβας (τουρκ. Ταβάς), τριάκοντα περίπου χιλιόμετρα νοτίως τῆς Λαοδικείας. Ἡ κατάσταση παρήμενε τεταμένη, ὡς συμπεραίνομεν ἀπὸ τὰς προφυλάξεις, τὰς ὁποίας ἐλάμβανον τόσον οἱ ταξιδιώται ὅσον καὶ οἱ διοικηταὶ τῶν πόλεων. Εἰς τὰς Τάβας, π.χ., δὲν ἐπετράπη ἡ εἴσοδος τοῦ καρβαίνου ἐν καιρῷ νυκτός, τὴν δὲ ἐπομένην πρωΐαν, πρὶν ἀνοιχθοῦν αἱ πύλαι, οἱ ταξιδιώται ἀνεκρίθησαν περὶ τῆς ταυτότητός των ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ τείχους· ἐνῶ δὲ εἰσῆρχοντο εἰς τὴν πόλιν, δύναμις ἀνδρῶν ἔσπευδε νὰ ἀνιχνεύσῃ τὰ πέριξ διὰ τὸν φόβον τῶν «ληστῶν», οἵτινες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦσαν οἱ προμνημονευθέντες ἱππεῖς τοῦ Κέρμιαν⁴.

Τὰ Μοῦγλα καὶ τὰ Μύλασα, οἱ δύο ἐπόμενοι σταθμοὶ τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα, ἦσαν πόλεις τοῦ κράτους τοῦ Μεντεσέ, τὸ ὁποῖον κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τοῦ Χοτζαεδδὶν Ὀρχάν⁵. Ὁ Ὀρχάν μπέης ἀπεπειράθη νὰ καταλάβῃ τὴν Ρόδον, εἰς τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ὀφείλεται ἡ ἐσφαλμένη πληροφορία ὅτι οἱ Ὀθωμανοί, καὶ δὴ ὁ Ὀσμάν, ἐπέδραμον κατὰ τῆς νήσου⁶.

¹ Παχυμέρους, Ἀνδρόνικος, Ε' 13 (σ. 398), Ε' 14 (σ. 398·400), Ε' 21 (σ. 417·424). Muntaner (Buchon, Chroniques étrangères, Παρίσιος 1841), σ. 420. Πρβλ. G. Schlumberger, Expédition des Almugavars, Παρίσιος 1902, σ. 28 κ.ξξ. καὶ E. I. Σταματιάδου, Οἱ Καταλάνοι ἐν τῇ Ἀνατολῇ, Ἀθήναι 1869, σ. 45 κ.ξξ.

² Voyages, II, 275.

³ Αὐτόθι, σ. 271.

⁴ Αὐτόθι, σ. 276.

⁵ Αὐτόθι, σ. 279.

⁶ Βλ. σχετικῶς P. Wittek, Das Fürstentum Mentesehe, Κωνσταντινούπολις 1934, σ. 56 κ.ξξ.

Κατὰ τὴν ἀφιξίν τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα, τὸ κράτος τοῦ Μεντεσὲ εὐρίσκετο ἐν εἰρήνῃ.

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἀφηγήσεως τοῦ ταξιδίου ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Ἰκόνιον (Κόνια), τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζεται ὡς πόλις μεγάλη καὶ ἀκμαία, με ρέοντα ὕδατα καὶ με ὠραίους κήπους, με μεγάλην ἀγοράν, ὅπου ὑπῆρχον χωριστὰ διαμερίσματα δι' ἕκαστον ἐπάγγελμα. Ἐφιλοξενήθη καὶ ἐδῶ ὁ ταξιδιώτης ὑπὸ τοῦ καθῆ, ὅστις ἔκαλεῖτο Ἱμπν Καλάμ Σάχ καὶ ἦτο μέλος τῆς Ἀδελφότητος Πλὴν τῶν Ἀχῆ, ὁ Ἱμπν Μπαττούτα εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐπλησίασε καὶ τοὺς δερβίσηδες τοῦ τάγματος Μεβλεβῆ, τοὺς ἐνθέρμους αὐτοὺς μυστικιστὰς τοῦ Ἰσλάμ, με τοὺς ὁποίους, ὡς εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσῃ ἀργότερον, ἡ Ἀδελφότης εἶχεν ἀναμφισβήτητον πνευματικὴν συνάφειαν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μεβλεβήδων Τζελαλεδδὶν Ρουμῆ (1207 – 1273) ἔζησε καὶ ἐδίδαξεν εἰς τὸ Ἰκόνιον, ὅπου εὐρίσκετο τότε καὶ ἔξακολουθεῖ νὰ εὐρίσκεται καὶ σήμερον τὸ μασωλεῖόν του¹. Ἐξ ἀφορμῆς τοῦ μασωλείου ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἀναφέρει τοπικὴν παράδοσιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Τζελαλεδδὶν, ἐγκαταλείψας τοὺς μαθητὰς του αἰφνιδίως, ἠκολούθησε μυστηριώδη πωλητὴν γλυκυσμάτων καὶ ἐξηφανίσθη ἐπὶ ἔτη ὀλόκληρα. Ὅταν ἐπανῆλθε, διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος θρησκευτικῆς ἐξάσσεως καὶ ἀπήγγελλε περσικοὺς στίχους, τοὺς ὁποίους κατέγραφον καὶ ἐμάνθανον οἱ ὁπαδοὶ του.

Τὸ Ἰκόνιον τότε ἦτο ἡ μεγαλυτέρα καὶ διασημοτέρα πόλις τοῦ ἡμερῶν τοῦ Καραμάν, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἡ πρωτεύουσα. Πρωτεύουσα ἦτο ἡ Λάρανα, (Καραμάν), περὶ τὰ ἑκατὸν χιλιόμετρα νοτιοανατολικῶς. Τὸν ἡγεμόνα Μεδρεδδὶν Ἱμπν Καραμάν (Καραμάνογλου) συνήντησεν ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἔξω τῆς πόλεως, ἐπιστρέφοντα ἐκ τοῦ κυνηγίου. Μόλις τὸν ἐπλησίασεν, ὁ Ἱμπν Μπαττούτα, κατῆλθε τοῦ ἵππου του, ὁ δὲ ἐμίρης ἀμέσως ἀνταπέδωσε τὴν ἀβρότητα ταύτην. Ἀφοῦ δὲ ἀντήλλαξαν τοὺς κατ' ἔθος χαιρετισμούς, οἱ δύο ἄνδρες ἐπορεύθησαν μετὰ τὴν ἀκολουθίαν των μέχρι τῆς πόλεως.

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἱμπν Μπαττούτα μετέβη εἰς Τάξαρα (Κολωνίαν, τουρκ. Ἀκσαραϊ), Νίγδην καὶ Καισάρειαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἱ πόλεις αὗται ὑπῆγοντο εἰς τοὺς μογγόλους Ἰλχάν τῆς Βαγδάτης². Ἐπίτροπος τοῦ Ἰλχάν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἦτο ὁ ἐμίρης Ἀλαεδδὶν Ἐρενᾶ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰλχάν Ἀμποῦ Σαῖδ (1335), μὴ ὑπάρχοντος νομίμου διαδόχου, τὸ κράτος διεμελίσθη καὶ ὁ Ἐρενᾶ ἀπέβαλε τὸν μογγολικὸν ζυγόν, δεχθεὶς τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Μαμλούκων. Κατ' ἀκολουθίαν ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἔφθασεν εἰς τὴν Καισάρειαν πρὸ τοῦ 1335. Ἐκεῖ ἐπεσκέφθη μίαν ἐκ τῶν συζύγων τοῦ Ἐρενᾶ, ἣτις ἦτο συγγενὴς τοῦ Ἰλχάν. Ἐγένετο δεκτὸς με

¹ Βλ. σχετικῶς Βλ. Μιρμίρογλου, Οἱ Δερβίσηδες, Ἀθήναι 1940, σ. 290 - 316.

² Voyages, II, 285 - 288.

τὴν φιλοφροσύνην καὶ γενναιοδωρίαν τὴν ὁποίαν εὔρε καὶ εἰς τὰς αὐτὰς τῶν ἄλλων ἡγεμόνων. Ἄλλ' εἰς τὴν Καισάρειαν ἢ ἐντύπωσίς του ἦτο ἀκόμη ζωηροτέρα, διότι διεπίστωνε ἅπαξ ἔτι τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ὁποίαν ἀπελάμβανον αἱ γυναῖκες τῶν Τούρκων καὶ τῶν Μογγόλων.

Ἔδρα τοῦ Ἑρενᾶ ἦτο ἡ Σεβάστεια (Σιβιάς), τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθη μετὰ τὴν Καισάρειαν¹. Κατέλυσε καὶ ἐνταῦθα εἰς τὸ μοναστήριον (ζαβιγέ) τῶν Ἀχῆ καὶ ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ ἐμίρη εἰς ἀκρόασιν. Ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν εἰς τὸν περιηγητὴν ἢ ἀραβομάθεια τοῦ Ἑρενᾶ, προσὸν τὸ ὅποιον οὐδεὶς ἄλλος τοῦρκος δυνάστης κατεῖχε. Μὲ συστατικά γράμματα τοῦ Ἑρενᾶ, ὁ Ἱμπν Μπαττούτα ἐξηκολούθησε τὴν ὁδοπορίαν του εἰς τὰς πόλεις Ἀμάσειαν, Γκιουμουδς (Ἀργυρούπολιν ἢ Γκιουμουσχανέ), Ἑρζιντζάν (Κελτζηνὴν) καὶ Ἑρζερούμ (Θεοδοσιούπολιν)².

Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς περιοχῆς ταύτης ὑπέστη ἀνεπαρόρθωτον φθορὰν καὶ τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως ἐπεδίωκε νὰ διαρρηθῆται τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως κατὰ τρόπον σύμφωνον πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν κατάστασιν. Τῷ 1327, ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα, ἀπεφασίσθη ὅπως εἰς τὸν μητροπολίτην Καισαρείας, ὡς πλησιοχωροῦντα, ἀνατεθοῦν αἱ κοινότητες Σεβαστείας, Εὐχαΐτων, Μωκησοῦ, Ναζιανζοῦ καὶ Ἰκονίου «διὰ τὴν ἐπικρατήσαντα παραχωρήσει Θεοῦ διὰ τὸ πλῆθος ἁμαρτιῶν σύγχυσιν καὶ ἀνωμαλίαν ἐκ τῆς τῶν ἀθέων ἐχθρῶν ἐπιθέσεως»³. Ἡ σύμπτυξις ἐπεβάλλετο, διότι ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς εἶχεν ἀραιωθῆ. Ἡ Ἀμάσεια δὲν ἀπετέλει ἐξαιρέσιν τοῦ γενικοῦ τούτου φαινομένου. Πατριαρχικὸν ἔγγραφον τοῦ 1317 ἀναφέρει ὅτι «αὕτη ἐστένωται καὶ ἠρήμωται ὑπὸ τῆς τῶν ἔθνῶν καταδρομῆς.... καὶ δὴ ἐξ ἱκανοῦ τινος τὸ χριστιανικὸν ἐκεῖσε πλήρωμα, ὅσοι δηλαδὴ περιελείφθησαν καὶ περιλειφθέντες οὐχ ὑπεσύρθησαν τοῖς ἐπηρεάζουσιν ἔθνεσι καὶ κατάρχουσι, ἀνεπίσκοπον ἦν καὶ πνευματικοῦ ποιμένος ἐστερημένον»⁴. Ὁ διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου ἐπίσκοπος δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἔδραν του⁵. Ἄλλο ἔγγραφον, μὲ χρονολογίαν 1318, ὑπαινίσσεται τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν πενίαν τῆς μητροπόλεως Κελτζηνῆς καὶ παραχωρεῖ εἰς τὸν ἱεράρχην της τὴν μονὴν τῆς Παναγίας τοῦ Κί⁶. Ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν καθαρῶς ὁρμενικῶν ὀνομάτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπαρχιῶν, αἵτινες ὑπήγοντο εἰς τὴν μητρόπολιν Κελτζηνῆς, ἐξάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι καθ' ἅπασαν τὴν νοτίως τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος

¹ Αὐτόθι, σ. 289 - 291.

² Αὐτόθι, σ. 292.

³ Miklosich - Müller, Acta et diplomata, I, 143.

⁴ Αὐτόθι, I, 69.

⁵ Αὐτόθι, I, 70.

⁶ Αὐτόθι, I, 83.

περιοχὴν τὸ ἀρμενικὸν στοιχεῖον ἦτο ἰσχυρότατον¹. Εὐρισκόμενοι ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κελτικῆς, ἦσαν Ὁρθόδοξοι καὶ ὄχι Μονοφυσῖται. Ὡς ἦτο ἐπόμενον, οἱ Ἀρμένιοι συνεμερίσθησαν τὴν τύχην τῶν Ἑλλήνων, δηλαδὴ ἄλλοι μὲν κατεσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν, ἄλλοι δὲ ἤλλαξαν τὴν πίστιν των, ὡς ὑποδηλοῖ καὶ τὸ μνημονευθὲν ἔγγραφον περὶ Ἀμασείας. Ἐν τούτοις εἶναι ἀναμφίλεκτον ὅτι σημαντικὸς ἀριθμὸς Ἀρμενίων διεσώθη. Ὁ Ἱμν Μπαττούτα ἐνεθυμεῖτο ὅτι τὸ Ἐρζιντζάν κατωκεῖτο κυρίως ὑπὸ Ἀρμενίων, ἐνῶ περὶ τῆς Ἀμασείας σημειώνει ἀπλῶς ὅτι ἦτο ὠραία πόλις μὲ εὐρείας ὁδοῦς, ἡ Ἀργυρούπολις ἦτο ἐμπορικὸν κέντρον γνωστὸν διὰ τὰ μεταλλεῖα ἀργύρου καὶ τὸ Ἐρζερούμ ἦτο κατὰ μέγα μέρος ἐρειπωμένον, συνεπεία πολέμου. Ὁ γηραιότερος κάτοικος τοῦ Ἐρζερούμ ἦτο ὁ Ἀχῆ Τουμάν (130 ἐτῶν !), ὅστις ἐφιλοξένησε τὸν περιηγητὴν καὶ τὴν συνοδείαν του.

Ἡ ἀφήγησις διακόπτεται καὶ πάλιν μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἱμν Μπαττούτα εἰς τὸ Πυργίον (Χριστόπολιν, Μπερκί, σημ. Μπιργκί)². Ἐκεῖ ἐγνώρισε διάσημον μωαμεθανὸν θεολόγον ὀνόματι Μουχιεδδίν, ὅστις δὲν εἶχε μόνον σοφίαν καὶ ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ πλοῦτον. Συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Μουχιεδδίν ὁ Ἱμν Μπαττούτα ἐπεσκέφθη τὸν σουλτάνον τοῦ Πυργίου, ὅστις ἦτο ὁ Μωάμεθ, υἱὸς τοῦ Ἀϊδίν. Παραθέριζε τότε εἰς ὄρεινὴν τοποθεσίαν, ὅπου ὁ θεολόγος καὶ ὁ περιηγητής, προσκληθέντες, παρέμειναν ἐπὶ μακρόν. Ὅταν πλέον ἤσχισαν νὰ αἰσθάνωνται ἀνίαν, ὁ ἡγεμὼν τοὺς ὠδήγησεν εἰς τὸ ἀνάκτορόν του, εὐρισκόμενον ἐντὸς τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον περιγράφεται ὡς μεγαλοπρεπές. Εἰς τὸν ξένον προσηνέχθη, διαταγῇ τοῦ σουλτάνου, μετεωρίτης λίθος, προσφάτως καταπεσὼν ἔξω τῆς πόλεως καὶ θεωρούμενος ἀντικείμενον ἄξιον θέας. Πλοῦσια δῶρα—νομίσματα, ἐνδύματα, ἔλλην δοῦλος—ἐπεσφάγισαν τὴν εὐχάριστον ταύτην συναναστροφὴν.

Γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ Μωάμεθ Ἀϊδίνογλου ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1333, ὅτε τὸν διεδέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς του Ἀμούρ (Οὐμούρ) μπέης³, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Πυργίου ἐγένετο τῷ 1332 ἢ τὸ ἀργότερον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 1333.

Τὸ Θύραιον (Τιρὲ)⁴ καὶ ἡ Ἐφεσσος (Ἀγιά-σολούκ)⁵, οἱ δύο ἐπόμενοι

¹ H. Gelzer, Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiæ Episcopatum (Abhandlungen der Philos.-philol. Cl. der Königl. Bayer. Akademie der Wissenschaften, XXI, 1900, 3, 581).

² Voyages, II, 298.

³ Uzuncarsili, Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 27-28.

⁴ Voyages, II, 307. Κατὰ τὸν W. H. Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, Λονδῖνον 1890, σ. 114, ἡ πόλις αὕτη ἐλέγετο Ἀρκαδιούπολις παλαιότερον. Τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ ὑπὸ ποικίλας μορφάς, Θύραια, Θύρα, Θύρα, Θηρέων Φρούριον, Θείρα.

⁵ Voyages, II, 308.

σταθμοί τοῦ Ἱμν Μπαττούτα, ἦσαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Ἄιδίν. Εἰς τὴν Ἔφεσον «τὸ καθεδρικὸν τέμενος, τὸ ὁποῖον ἦτο ἄλλοτε χριστιανικὸς ναὸς μεγάλως τιμώμενος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, εἶναι ἐκ τῶν περικαλλεστέρων οἰκοδομημάτων τοῦ κόσμου». Πρόκειται βεβαίως περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὅστις ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως ἦτο ὅμοιος καὶ ἐφάμιλλος πρὸς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹ καὶ ὅστις ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν πόλιν, καλουμένην κοινῶς Ἁγιος Θεολόγος, τουρκιστὶ Ἁγιά-σολούκ καὶ ἰταλιστὶ Alto Luogo. Ὁ Ἱμν Μπαττούτα σημειώνει προσέτι ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ἐφέσῳ καὶ «χριστιανικὸς ναὸς μέγας, ἐκτισμένος μὲ λαξευτοὺς λίθους, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶχε μῆκος δέκα ἢ περισσοτέρων πήχεων». Περὶ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ οὐδὲν ἀναφέρει. Εἶναι ἄλλοθεν γνωστὸν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἶχε τότε ἐλαττωθῆ σοβαρώτατα. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Καταλάνων, ἡ πόλις ὑπέστη τρομερὰς δηλώσεις, καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐμίρη Σασάν, «ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ κδ' ἰνδικτιῶνος γ' ἔτους ςωιγ'» (δηλαδή τῇ 24ῃ Ὀκτωβρίου τοῦ 1305)². Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἐλεηλατήθη, πλείστοι δὲ ἐκ τῶν κατοίκων μετεφέρθησαν εἰς Θύραιον ἢ ἔθανατώθησαν³. Ὁ Σασάν ἦτο τότε κύριος ὄχι μόνον τῆς Ἐφέσου καὶ τοῦ Θυραίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πυργίου καὶ τῆς Μαγνησίας. Μετὰ τοῦ Σασάν συνεκρούσθη ὁ Μωάμεθ Ἀϊδίνογλου περὶ τὸ ἔτος 1308 καὶ ἀνεδείχθη νικητῆς, προσαρτήσας τὰς πόλεις τοῦ ἀντιπάλου του καὶ φονεύσας αὐτὸν καθ' ὃν χρόνον ἐνήργει ἀντεπίθεσιν τῇ συνδρομῇ τῶν Ἰωαννιτῶν τῆς Ρόδου (1310)⁴. Ὁ Μωάμεθ Ἀϊδίνογλου, ὢν ἐνθερμος μουσουλμᾶνος, καθ' ἃ λέγει τὸ Düsturname τοῦ Ἐνβεῶ⁵ μετέτρεψε πολλοὺς χριστιανικοὺς ναοὺς εἰς τεμένη, μετὰξὺ δὲ αὐτῶν ἦτο καὶ τὸ σεπτὸν προσκύνημα τῆς Ἐφέσου.

¹ Γ. Α. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντινὴ Ἀρχαιολογία, Ἀθήναι 1942, I, 360-364.

² Τὰ περὶ τῆς καταλανικῆς κατοχῆς τῆς Ἐφέσου ἐξιστόρησεν ἐν ὀλίγοις ὁ αὐτόπτης μάργυς Ramon Muntaner (Buchon, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 425), ἀπὸ τὸν ὁποῖον μανθάνομεν ὅτι ἤδη ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἡ πόλις ἐκαλεῖτο Ἁγιά-σολούκ. Περὶ τῶν ὁμοτήτων, ἃς διέπραξαν οἱ Κατάλανοι εἰς βῆρος τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἐφέσου καὶ ἄλλων πόλεων, γράφει ὁ Παχυμέρης (Ἀνδρόνικος, Ε' 26, σ. 435-442). Τὴν χρονολογίαν τῆς καταλήψεως τῆς Ἐφέσου μανθάνομεν ἀπὸ βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα τοῦ Ἐφεσίου Μιχαὴλ Λουλούδη, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγραψεν ὁ Σ. Λάμπρος, Νέος Ἑλληνομνήμων, I (1904), 209-212. Πρβλ. Α. Wächter, Der Verfall des Griechentums in Kleinasien im XIV Jahrhundert, Λειψία 1903, σ. 40.

³ Παχυμέρους, Ἀνδρόνικος, Ζ' 13 (σ. 589).

⁴ Βλ. Ν. Α. Βέη (Bees), «Ματθαῖος ὁ Φιλαδελφεὺς Μητροπολίτης Ἐφέσου», Μικρασιατικὴ Ἔστια, I (1946), 24. Wittek, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 33 κ.ξξ., 41, 63, 68, 74, 136, 139 κ.ξξ., 180.

⁵ Ἐκδ. Mükrimin Halil, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı, XV, 17. Πρβλ. Wittek, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 38.

Παρὰ ταῦτα τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον δὲν ἐξέλιπε τελείως. Εἰς πατριαρχικὸν ἔγγραφο τοῦ Δεκεμβρίου 1329 μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἐφέσου ὑπερτίμου καὶ ἑξάρχου πάσης Ἀσίας Ματθαίου¹. Εἰς τὸν Ματθαῖον, ὅστις κατήγετο ἐκ Φιλαδελφείας, ἀργότερον ἐδόθη «κατὰ λόγον ἐπιδόσεως» καὶ ἦ ἐν Θράκῃ μητρόπολις τῆς Βρῦσεως, ἀλλὰ λόγοι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἰκονομικοί, τὸν ἔφερον εἰς ρῆξιν μὲ τὸν ἐπίσκοπον Πυργίου κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1343 καὶ τὸ Πατριαρχεῖον ἔλαβε δυσμενῆ κατ' αὐτοῦ ἀπόφασιν². Τὸ ὀλιγάριθμον τοῦ ποιμνίου του καὶ ἦ ἐσχάτη αὐτοῦ ἔνδεια ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ φανατισμὸς τῶν Τούρκων ἀφ' ἑτέρου συνετέλεσαν ὥστε νὰ διαμείνῃ εἰς τὴν Ἐφεσον βραχὺ μόνον διάστημα, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1340 μέχρι τοῦ 1343³. Τῷ 1340, κατὰ τὴν πρὸς Ἐφεσον πορείαν του, διελθὼν ἐκ Σμύρνης, κατώρθωσε νὰ γίνῃ δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Ἀμοῦρ καί, ἐξευμενίσας αὐτὸν διὰ πλουσιῶν δώρων, ἔλαβε συστατικὸν γράμμα πρὸς τὸν ἀδελφόν του Χιδῆρ μπέην, ὅστις διώκει τὸ νοτιοδυτικὸν τμῆμα τοῦ ἑμιράτου. Ὁ Χιδῆρ μπέης ἦτο διοικητὴς τῆς Ἐφέσου καὶ κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ἱμν Μπαττούτα, ἦτο ἐπτά ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ μητροπολίτου Ματθαίου. Ἀπὸ τὸν Ματθαῖον πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, μεταβληθὴς εἰς τζαμί, ἐχρησίμευσεν ἐν μέρει ὡς ὀπωροφυλάκιον⁴, πρᾶγμα ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι καὶ ὁ μουσουλμανικὸς πληθυσμὸς τῆς Ἐφέσου δὲν ἦτο μέγας.

Μετὰ τὴν Ἐφεσον, ὁ Ἱμν Μπαττούτα ἐπεσκέφθη τὴν Σμύρνην (Γιαζμίρ, τουρκ. Ἴζμιρ), «μεγάλῃν πόλιν, παράλιον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐρειπωμένην»⁵. Ἐκεῖ ὁ Ἀμοῦρ μπέης ἔσπευσε πρὸς συνάντησίν του, ἀργότερα δὲ ἀπέστειλεν εἰς αὐτὸν δῶρα καὶ ἑλληνα δούλον ὀνόματι Νικόλαον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἀμοῦρ μὲ τὸν ἰσχυρὸν στόλον του ἐπανειλημμένως ἐπέδραμε κατὰ τῶν νήσων, τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν περιχώρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπιχειρῶν παρέκβασιν πρὸς ἐποχὴν μεταγενεστέραν, ὁ περιηγητὴς μνημονεύει τὴν ἐν ἔτει 1344 γενομένην ἐπίθεσιν τῶν Λατίνων κατὰ τῆς πόλεως τῆς Σμύρνης, τὴν κατάληψιν αὐτῆς⁶, καὶ τὸν φόνον τοῦ Ἀμοῦρ τέσσαρα ἔτη ἀργότερον, κατὰ τὴν ἀπόπειράν του νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς εἰσβολεῖς⁷. Ἡ πόλις παρέμεινεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Φράγκων μέχρι τοῦ 1403, ὅτε κατελήφθη ὑπὸ

¹ Miklosich-Müller, Acta et diplomata, I, 149.

² Miklosich-Müller, Acta et diplomata, I, 235.

³ Βλ. Βέην, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 31.

⁴ Βέης, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 29.

⁵ Voyages, II, 309-310. Πρβλ. καὶ Miklosich-Müller, Acta et diplomata, I, 92-95. Ὡσαύτως, τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ματθαίου. Βέης, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 28.

⁶ Γρηγορᾶς, Π' 13 (II, 689). Καντακουζηνός, Γ' 68 (II, 420). Πρβλ. Heyd, Ἐνθ' ἄνωτ., I, 539.

⁷ Γρηγορᾶς, ΙΣ' 6 (II, 834).

τῶν Μογγόλων τοῦ Ταμερλάνου. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ὁ Ἰμπν Μπαττούτα ἐγνώριζεν ὅτι τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Σμύρνης ὑπέκριναν οἱ Βυζαντινοί, οἵτινες «ἀπετάθησαν εἰς τὸν πάπαν, ὁ ὅποιος διέταξε τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Γενούης καὶ τῆς Γαλλίας νὰ ἐπιτεθοῦν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ πάπας ἀπέστειλε στρατεύμα ἐκ Ρώμης»¹.

Βορειοανατολικῶς τῆς Σμύρνης ἡ Μαγνησία (τότε Μαγνήσιγια καλουμένη, νῦν δὲ Μάνισα) ἦτο ἡ ἔδρα τοῦ ἡγεμόνος Σαρουχάν, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ἰμπν Μπαττούτα συμπροσηυχήθη εἰς τὸ τέμενος τῆς πόλεως². Μετὰ μιᾶς ἡμέρας παραμονὴν εἰς Μαγνησίαν, ἀφίχθη εἰς τὴν Πέργαμον (Μπάργαμα, Μπέργκαμα), ἥτις ἀνήκεν εἰς τὸν Γιαξῆ Χάν, γόνον τοῦ οἴκου Καρασῆ³. Ἡ παλαιὰ πόλις ἦτο σωρὸς ἐρειπίων, «ἀλλ' ὑπῆρχεν ἰσχυρὸν φρούριον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου». Εἰς τὸ Μπαλίκεσερ (Παλαιόκαστρον), ὀγδοήκοντα περίπου χιλιόμετρα βορειοανατολικῶς τῆς Περγάμου, ἐβασίλευεν ὁ Ντεμιρ Χάν (Ταμπερχάνης παρὰ τῶ Καντακουζηνῶ), τὸν ὁποῖον ὁ Ἰμπν Μπαττούτα, ἄγνωστον διὰ ποίους λόγους, δὲν συνεπάθησεν⁴. «Ἡ πόλις», λέγει, «ἦτις ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, προσεῖλκυσε μέγα πλῆθος φαύλων ἀνθρώπων, διότι κατὰ τὸν βασιλέα εἶναι καὶ οἱ ὑπήκοοι». Οὐχ ἦττον ὅμως ὁ περιηγητὴς δὲν παρέλειψε νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ τὸν «ἀνάξιον» ἄρχοντα, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐδέχθη μεταξωτὸν μανδύαν ὡς δῶρον.

Ἐν τῷ Σαρουχάν, ὁ Γιαξῆ, καὶ ὁ Ντεμιρ Χάν εἶχον ἀξιολόγους ναυτικὰς δυνάμεις, ἀλλ' ὁ Καντακουζηνὸς ἀναφέρει ὅτι «τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν σατραπῶν ὁ δυνατώτατος.... [ἦν] Ἄμουρ ὁ τοῦ Ἀϊτίνης»⁵. Ὁ Καντακουζηνὸς συνῆψε συμμαχίαν μετ' αὐτοῦ καὶ ἔλαβε σημαντικὴν βοήθειαν κατὰ τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ε' ⁶.

Ἀνατολικῶς τῆς ἡγεμονίας τοῦ Καρασῆ ἐξετείνοντο αἱ κτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Ἰμπν Μπαττούτα ἐπεσκέφθη τὴν Προύσαν, πρωτεύουσαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, τὴν ὁποίαν ἐνεθυμεῖτο διὰ τὴν ἐμπορικὴν τῆς κίνησιν, τοὺς ὁπωρῶνάς τῆς, καὶ τὰ ἱαματικὰ λουτρά τῆς. Ἐπίσης ἐνεθυμεῖτο τὸ μασσαλεῖον τοῦ ἀρχηγέτου καὶ ἐπωνύμου ἥρωος τῶν Ὀθωμανῶν, τὸ ὁποῖον ἦτο παλαιὸν βυζαντινὸν ναΐδιον⁷. «Σουλτάνος τῆς Προύσης»,

¹ Voyages, II, 311. Βλ. Ch. Diehl, R. Guiland, L. Economos, R. Grousset, L'Europe orientale, Παρίσιοι 1945, σ. 588-589.

² Voyages, II, 312. Ὑπὸ τὸ ἐξελληνισμένον ὄνομα Σαρχάνης ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Γρηγορά, Ζ' 1 (I, 214).

³ Voyages, II, 315. Πρβλ. Καντακουζηνόν, Γ' 10 (II, 70).

⁴ Voyages, II, 316.

⁵ Καντακουζηνός, Γ' 7 (II, 55-56). Πρβλ. Γρηγοράν, Η' 11 (II, 351).

⁶ Καντακουζηνός, Γ' 56 (II, 344-346), Γ' 63 (II, 383), Γ' 64 (II, 392), Γ' 86 (II, 532). Γρηγοράς, ΙΒ' 7 (II, 597), ΙΓ' 4 (II, 649).

⁷ Voyages, II, 317-322.

λέγει, «εἶναι ὁ Ἰχτιγιαρεδδὶν Ὁρχάν μπέης, υἱὸς τοῦ Ὁσμαντζίκ (= τοῦ μικροῦ Ὁσμάν). Εἶναι ὁ ἰσχυρότερος τῶν τουρκομάνων βασιλέων καὶ ὁ πλουσιώτερος εἰς χρήματα, γαίας, καὶ στρατιωτικὰς δυνάμεις· κατέχει σχεδὸν ἑκατὸν ὄχυρά, τὰ ὁποῖα συνεχῶς ἐπιθεωρεῖ καὶ ἐπισκευάζει»¹. Πρὶν ἀναχωρήσῃ ἐκ Προῦσης ὁ Ἱμπν Μπαττούτα, παρηκολούθησε θρησκευτικὴν τελετὴν τῆς Ἀδελφότητος τῶν Νέων, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἔλαβον χώραν ἐνθουσιαστικαὶ ἐκδηλώσεις καὶ χοροὶ ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν μυστικοπαθοῦς ἑξάρσεως, ἀκριβῶς ὅπως θὰ συνβείναι καὶ μεταξὺ τῶν Μεβλεβήδων τοῦ Ἰκονίου.

Ὁ Ὁρχάν ἔτυχε ν' ἀπουσιάσῃ ἀπὸ τὴν Προῦσαν. Ὁ Ἱμπν Μπαττούτα τὸν συνήνητησεν εἰς τὴν Νίκαιαν (Γιαζνίκ, τουρκ. Ἰζνίκ), ἣτις ἦτο τρόπος τινὰ ἢ δευτέρα πρωτεύουσα τοῦ Ὁθωμανικοῦ Κράτους. Ὁ περιηγητὴς παρετήρησεν ὅτι τὰ βυζαντικά τεῖχη τῆς πόλεως διεσώζοντο εἰς ἀρίστην κατάστασιν, ἢ δὲ περιβάλλουσα αὐτὰ τάφρος ἦτο πλήρης ὕδατος. Κινηταὶ γέφυραι ὠδήγουν πρὸς τὰς πύλας². Τὰ πάντα ἐδείκνυον ὅτι ἡ πόλις εἶχε παραδοθῆ χωρὶς νὰ προηγηθῆ σοβαρὸς ἀγὼν περὶ τὰ τεῖχη. Ἀπὸ βραχὺ χρονικὸν τῆς συλλογῆς Λάμπρου - Ἀμάντου³, ἀνήκον εἰς τὸν ΙΔ' αἰῶνα, μανθάνομεν ὅτι οἱ Ὁθωμανοὶ κατέλαβον τὴν Νίκαιαν «μηνὶ Μαρτίῳ β' Ἰνδικτιῶνος ιδ' ἡμέρᾳ Σαββάτῳ, ἔτους ςωλθ'» (= 1331), δηλαδὴ δύο περίπου ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ μαροκηνοῦ περιηγητοῦ. Κατὰ τὴν διαμονὴν του ἐν τῇ πόλει, διαρκέσασαν τεσσαράκοντα ἡμέρας, ἀντελήφθη ὁ Ἱμπν Μπαττούτα τὴν μεγάλην ἔκτασιν τῆς ἐρειπωμένης περιοχῆς καὶ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν κατοίκων. Οἱ διαπρεπέστεροι κάτοικοι ἦσαν μία ἐκ τῶν συζύγων τοῦ Ὁρχάν καὶ ἕτερον πρόσωπον ὀνόματι Ἀλαεδδίν, «ὁ νομομαθὴς, ὁ ἱμάμης, ὁ εὐσεβὴς προσκνητὴς Ἀλαεδδίν ἄς - σουλτάν - γιουκί»⁴. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπεδαψίλευσε φιλοφρονήσεις εἰς τὸν ἄραβα ξένον καὶ συνώδευσεν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν του παρὰ τῇ συζύγῳ τοῦ Ὁρχάν. Ὁ περιηγητὴς, ὅστις συνήθως προσέχει τὰς συγγενείας μεταξὺ τῶν τούρκων ἡγεμόνων, δὲν ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀλαεδδίν ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ὁρχάν. Κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν ὀθωμανικὴν παράδοσιν, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ὁρχάν, καλούμενος Ἀλαεδδίν, ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος βεζύρης τῶν Ὁθωμα-

¹ Τὰ «ἑκατὸν ὄχυρά» εἶναι τρόπος τοῦ λέγειν, ὅπως ἐνδέχεται νὰ εἶναι καὶ ἡ ἔκφρασις «πόλις μεγάλη καὶ ἀκμαία». Ὁ σύγχρονος τοῦ Ἱμπν Μπαττούτα Σεχαμπεδδὶν ἄλ - Οὐμαρῆ, ὅστις δὲν ἐπισκέφθη τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἀλλὰ συνέλεξε τὸ ὄλικόν ἀπὸ ταξιδιωτάς, ἀναφέρει μὲ τὴν αὐτὴν προχειρότητα ὅτι ὁ Ὁρχάν κατεῖχε «πεντήκοντα πόλεις καὶ ἔτι μεγαλύτερον ἀριθμὸν ὄχυρῶν, καθὼς καὶ τεσσαράκοντα χιλιάδας ἰππέων». F. T a e s c h n e r, Al-Umari's Bericht über Anatolien, Λειψία 1929, σ. 42. Μετάφρ. E. Quatremère, Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque du Roi et autres bibliothèques, XIII (1838), 364.

² Voyages, II, 323.

³ Βραχέα Χρονικά, Ἀθήναι 1932, σ. 46.

⁴ Voyages, II, 324.

νῶν καὶ εἰσήγαγε κεφαλαιώδεις μεταρρυθμίσεις, μεταξύ ἄλλων καὶ τὴν κοπὴν ἀργυρῶν νομισμάτων¹. Ἐξ ἀργυρῶν νομισμάτων συνίστατο καὶ τὸ δῶρον φιλοξενίας, τὸ ὁποῖον ἔστειλεν ὁ Ὅρχαν εἰς τὸν Ἴμπν Μπατούτα κατὰ τὴν ἀφιξίν του εἰς Προῦσαν².

Μετὰ τὴν Νίκαιαν, ὁ περιηγητὴς διέσχισε τὸν Σαγγάριον ποταμόν, ἐπιβασθεὶς σχεδίας συρομένης πρὸς τὴν ὄχθην, καί, ἀφοῦ διενυκτέρευσε εἰς τὴν κωμόπολιν Κάβαιαν (Κάβιγια, σημ. Γκείβε), ἐπορεύθη εἰς Γενιτζέ, εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐσχατιὰν τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους, φιλοξενούμενος πάντοτε ὑπὸ τῶν Ἀχῆ³. Τὸ μόνον μέρος ὅπου δὲν εὔρε παράρτημα τῆς Ἀδελφότητος ὠνομάζετο Καϊνίκ, περὶ τοῦ ὁποῖου παρατηρεῖ⁴: «Κατοικεῖται ὑπὸ ἀπίστων Ρωμαίων [Ἑλλήνων], διατελούντων ὑπὸ μουσουλμανικὴν προστασίαν, ὑπάρχει δὲ μία μόνον οἰκία μουσουλμανικὴ καὶ αὐτὴ ἀνήκει εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν Ρωμαίων». Οὕτω ἠναγκάσθη νὰ διανυκτερεύσῃ ὑπὸ τὴν στέγην γραίας Ἑλληνίδος, ἣτις ἠθέλησε νὰ πωλήσῃ εἰς αὐτὸν μεγάλην ποσότητα κρόκου (σαφροῦ), τούτου ὄντος τοῦ μοναδικοῦ προϊόντος τοῦ χωρίου.

Ἡ τελευταία ὀθωμανικὴ πόλις, τὴν ὁποίαν ἐπεσκέφθη ὁ Ἴμπν Μπατούτα, ἦτο ἡ Μοδρηνή (Μουτουρνοῦ)⁵. Καθ' ὁδὸν αὐτὸς καὶ ἡ συνοδεία του ὑπέστησαν πολλὰς ταλαιπωρίας, ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τοῦ ὁδηγοῦ των εἰς μέρος ἀκατοίκητον, ἐνῶ ἔπιπτε πυκνὴ χιών. Τέλος κατέφυγον εἰς μουσουλμανικὸν μοναστήριον, ἐνθα ἔτυχον περιθάλψεως.

Δέκα ἡμέρας μετὰ τὴν Μοδρηνὴν ἔφθασαν εἰς Κασταμῶνα (Κασταμούνγια), μὲ ἐνδιαμέσους σταθμοὺς εἰς Μπολοῦ καὶ Γκερεντέ⁶. Ἡ πατρίς τῶν Κομνηνῶν αὐτοκρατόρων μανθάνομεν ὅτι ἦτο καὶ τότε «μεγάλῃ καὶ ὠραία πόλις, ὅπου τὰ ἀγαθὰ εἶναι ἀφθονα καὶ αἱ τιμαὶ των εἶναι χαμηλότεραι, ἢ ἀλλαχοῦ», ἦτο δὲ ἔδρα τοῦ Σουλεϊμάν Πατισάχ, ὅστις ἐδέχθη τὸν περιηγητὴν εὐμενέστατα καὶ ἐχάρισεν εἰς αὐτὸν λευκὸν ἵππον καὶ ἄλλα ἡγεμονικὰ δῶρα⁷.

Ἡ Σινώπη (Σάνουμπ, τουρκ. Σινόπ), ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ περιηγητὴς ἀπεχαιρέτισε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐκίβερνᾷτο ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σουλεϊμάν, Ἰμπραῆμ μπέη⁸. Ἡ πόλις ἦτο καλῶς ὠχυρωμένη καὶ ἐφρουρεῖτο ὑπὸ ἰσχυρᾶς δυνάμεως. Πλησίον τῆς Σινώπης ὑπῆρχον ἕνδεκα χωρία κατοικούμενα ὑπὸ Ἑλλήνων. Μετὰ τεσσαρακονθήμερον ἐν αὐτῇ παραμονήν, ἐπεβίβάσθη ἑλληνικοῦ πλοίου, καί, διασχίσας τὸν Εὐξείνιον Πόντον ὑπὸ δυσμενεῖς και-

¹ Βλ. Γεωργιάδην Ἀρνάκην, Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 164 - 172.

² Voyages, II, 321.

³ Αὐτόθι, σ. 324 - 326.

⁴ Αὐτόθι, σ. 328.

⁵ Αὐτόθι, σ. 329.

⁶ Αὐτόθι, σ. 339.

⁷ Αὐτόθι, σ. 342 - 343.

⁸ Αὐτόθι, σ. 348.

ρικὰς συνθήκας, ἐξῆλθεν οὐχὶ μακρὰν τοῦ Κέρτζ, τοῦ ἀρχαίου Παντικαπαίου, εἰς τὴν Κορμαϊάν.

Παρ' ὅλα τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ἡ ἱστορικὴ σημασία τοῦ βιβλίου τοῦ Ἱμν Μπαττούτα εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ἡ μικρασιατικὴ περιήγησις, ἣτις ἐγένετο κατὰ τὰ ἔτη 1332 καὶ 1333, ἐπιβεβαιώνει τὴν ἐθνολογικὴν ἀλλοίωσιν τῆς χερσονήσου, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς, καὶ συνάμα ἀποδεικνύει ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἀραιωθῆ σημαντικῶς. Πόλεις ἄλλοτε ἀκμαῖαι ἔφερον βαθέα τὰ ἕλη τῆς φθορᾶς, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησαν ὁ χρόνος καὶ οἱ ἄνθρωποι. Συγχρόνως παρατηρεῖτο ἐμπορικὴ κίνησις εἰς ὠρισμένα ἀστικά κέντρα, τὰ ὁποῖα ἠννοοῦντο ὑπὸ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως καὶ εὐρίσκοντο παρὰ τὰς μεγάλας ὁδικὰς ἀρτηρίας, ὡς λ.χ. τὸ Ἰκόνιον, ἡ Λαοδίκεια, ἡ Προῦσα, ἡ Σινώπη. Τοῦτο δηλοῖ ὅτι ἡ κατάστασις τῆς ὑπαίθρου παρουσιαζεν αἰσθητὴν βελτίωσιν, ἣτις δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν συνεπεία τῶν πολέμων ἀραιώσιν τοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔκτισαν νέας πόλεις, πλὴν τῆς μνημονευθείσης Ἀλαῦας, ἀλλ' ἐγκατεστάθησαν ἀθροοὶ ἐντὸς τῶν βυζαντινῶν πόλεων, ἰδίως ἐκείνων αἰτίνες ἐξελέγησαν ὡς κέντρα τῆς διοικήσεως. Τὰ ὀνόματα τῶν περισσοτέρων πόλεων παρέμειναν ὡς εἶχον ἐπὶ βυζαντινῶν χρόνων, παραφθαρῆντα μόνον φωνητικῶς εἰς τὸ στόμα τῶν νέων κατοίκων.

Μεγίστης σημασίας εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἀνά πᾶσαν τὴν χώραν διεκρίνετο νέος θρησκευτικὸς ζῆλος, ὁ Μουσουλμανισμὸς ἐπεκράτει, ὅχι πάντοτε διὰ τῆς βίας, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς ὑπεχώρει. Μὲ ἑλαφρὰν ὄντως συνείδησιν οἱ γηγενεῖς ἤλλασον τὴν πίστιν των, διὰ τὰ συμμετάσχουν τῶν προνομίων τῆς ἀρχούσης τάξεως. Μουσουλμᾶνοι θεολόγοι καὶ Ἀχῆ ὑπῆρχον εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ διετήρουν στενὴν ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἡγεμόνας. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά του ὡς θεολόγου καὶ προσκυνητοῦ τῆς Μέκκας, ὁ Ἱμν Μπαττούτα ἐγένετο εὐμενῶς δεκτὸς καὶ ἐτύγχανε φιλοφρονήσεων, τὰς ὁποίας βεβαίως θὰ ἐξήλευεν ὁ σύγχρονός του μητροπολίτης Ἐφέσου Ματθαῖος ὁ Φιλαδελφεύς. Γενικῶς ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Ἱμν Μπαττούτα ἐνισχύεται ἡ ἄποψις ὅτι ὁ Ἰσλαμισμὸς ὡς κοινωνικὴ ὄντοτις δὲν ἐστερεῖτο ἀφομοιωτικῆς δυνάμεως ἱκανῆς νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸν ἑλληνοχριστιανικὸν παράγοντα, ἀφοῦ προηγουμένως διὰ τῶν τουρκικῶν ὄπλων ἐξηναγκάσθησαν αἱ δυνάμεις τοῦ Βυζαντίου νὰ ὑποχωρήσουν ἐντεῦθεν τῶν Στενῶν. Κατ' ἀκολουθίαν, πᾶσα προσπάθεια νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ μέγα ἱστορικὸν φαινόμενον τῆς πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας πρέπει ν' ἀρχίξῃ ἀπὸ μίαν βαθυτέραν κατανόησιν τῆς συγκρούσεως πολιτισμῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς χώρας ἣτις ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ἀφ' ἑνὸς μὲν γέφυρα πρὸς διέλευσιν λαῶν, στρατῶν, ἀγαθῶν, καὶ πνευματικῶν ρευμάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ πεδίου μάχης διὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἰσχυροτέρου.

Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ ΑΡΝΑΚΗΣ